

İQTİSADİYYAT VƏ İDARƏETMƏ

UOT 338.48

Vilayət İsmaylov

*Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası,
i.e.d.
ismaylov1953@mail.ru*

Teymur Kərimov

*Azərbaycan Əmək və Sosial Münasibətlər Akademiyası,
magistrant
teymur-kerimov@internet.ru*

AZƏRBAYCANDA TURİZM MÜƏSSİSƏLƏRİ FƏALİYYƏTİNİN PROQNOZLAŞDIRILMASI

Məqalədə turizm müəssisələrinin gələcək dövr üçün strategiyaları, turizm infrastrukturunun mövcud imkanlarından səmərəli istifadə yolları araşdırılmışdır. Azərbaycanda turizm sektorunun davamlı inkişafına mane olan amillər: hava daşımalarında yüksək qiymətlər və adekvat yaşayış yerlərinin olmaması kimi məsələlərin təhlil edilməsi və onların həlli yolları təklif edilmişdir.

Həmçinin, Azərbaycanda mövcud turizm potensialının iqtisadi qiymətləndirilməsi, turizm resurslarından səmərəli istifadənin ümumilikdə regionun sosial-iqtisadi inkişafına müsbət təsir göstərməsi istiqamətində müvafiq təkliflər verilmişdir.

Tədqiqat nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, mövcud şəraitdə Azərbaycanda turizm resursları potensialından səmərəli istifadə edilərsə gələcək dövr üçün mühüm irəliləyişlərə, ölkə iqtisadiyyatında turizm sənayesinin əsas paya sahib olmasına nail olmaq olar.

Məqsəd – Azərbaycanda turizm müəssisələrinin gələcək fəaliyyətinin proqnozlaşdırılması, gələcək dövr üçün səmərəli istifadə yollarının araşdırılmasından ibarətdir.

Metodologiya – tədqiqat işində iqtisadi, statistik və müqayisəli təhlil metodlarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın nəticələri – turizm müəssisələrinin fəaliyyətində proqnozların rolu, gələcək inkişafına təsir göstərən müsbət və mənfi cəhətlərin müəyyən olunmasıdır. Bu istiqamətdə aşkar edilmiş problemlərin aradan qaldırılmasına uyğun müvafiq töhfələr qeyd edilmişdir.

Açar sözlər: turizm, proqnozlar, tendensiyalar, müasir turizm, töhfə, potensial

Giriş

Səyahət və turizm sənayesi dünyanın ən böyük sənayələrindən biridir. 2020-ci ildə təxminən 4,9 trilyon ABŞ dolları itkidən sonra (-50,4% azalma), turizm sənayesinin ÜDM-ə töhfəsi 2021-ci ildə 1 trilyon ABŞ dolları (+21,7% artım) olmuşdur. Bu məbləğlər dünya ÜDM-nin 10,4%-nə və bütün iş yerlərinin təxminən 10-dan 1-nə bərabər idi. 2020-ci ildə 62 milyon işçi iş yeri itirilib ki, bu da 18,6% azalma deməkdir. 2021-ci ildə isə 18,2 milyon iş

yeri bərpa edilib ki, bu da illik müqayisədə 6,7% artım deməkdir. 2019-cu ildə Səyahət və Turizm sektoru global ÜDM-ə 10,3% töhfə verib; hərəkətliliyə davam edən məhdudiyətlər səbəbindən 2020-ci ildə 5,3%-ə qədər azalan payı 2021-ci ildə 6,1%-ə yüksəldib [21].

Turizm sektoru Azərbaycan iqtisadiyyatının ən sürətlə inkişaf edən sahələrindən biridir. Ölkənin böyük potensialını nəzərə alaraq, bir çox yerli və beynəlxalq şirkət və təşkilatlar Azərbaycanın turizm məkanı kimi tanınması üçün yeni layihə və proqramlara diqqət ayırıblar. 2014-cü ilin payızında dünya bazarlarında xam neftin qiymətinin kəskin ucuzlaşması Azərbaycan iqtisadiyyatına mənfi təsir göstərmişdir. Bu, Azərbaycan milli valyutası manatın global bazarlarda sonrakı iki devalvasiyasına səbəb olub və onu əvvəlki dəyərinin yarısına qədər ucuzlaşdırıb. Bundan əlavə, 2015-ci ilin yanvar ayında əvvəlki ayla müqayisədə 35%, 2014-cü ilin ümumi göstəricisindən isə 16,6% az olan neft gəlirlərinin azalması Azərbaycanın milli gəlirinə böyük zərbə vurdu [23]. Nəticədə Azərbaycan hökuməti yeni strategiyalar elan etdi, o cümlədən: neft sənayesindən asılılığın azaldılması, tükənməz resurslara əsaslanan müasir sənayelərin inkişafı və yerli məhsulların ixracının artırılması hesabına bazarda xarici valyutanın artırılması. Belə ki, turizm sektorunun inkişafı iqtisadiyyatın bərpası və Azərbaycan iqtisadiyyatının daha çox dayanıqlı olması üçün cəlbedici və effektiv variant idi və belə də qalır.

Neft sektorundan asılılığın azaldılması istiqamətində ölkəyə daha çox ziyarətçi cəlb etməklə əlavə gəlir əldə etmək zərurəti öz növbəsində dövlətin miqrasiya strategiyasına təsir göstərdi. Dövlət Statistika Komitəsinin ilkin məlumatlarına əsasən, son illər turist axını sürətlə artmaqdadır. Pandemiyanı nəzərə almasaq təkcə 2018-ci ildə Azərbaycana 2,605 milyon əcnəbi turist gəlib ki, bu da 2016-cı illə müqayisədə 23% artım deməkdir. 2021-ci ildə turizm sənayesini ölkə ÜDM-nə töhvəsi 6,1%-ə təşkil etmişdir ki buda 2020-ci illə müqayisədə 21,7 % artım deməkdir.

Son illər turistlərin sayında nəzərəcarpacaq artım müşahidə olunur ki, turizm sektorunun aparıcı sahələr sırasında mühüm yeri var.

Sektorun birdən-birə genişlənməsi ziyarətçilərin həcmində lazımi səviyyədə yerləşdirilməsi üçün turizm infrastrukturunun təşkili və idarə olunması baxımından problemləri ön plana çıxarıb.

Azərbaycan dövlətinin miqrasiya strategiyasına diqqəti elit turizmdən sağlamlıq turizmə çevirərək təsir etdi [12]. Buna baxmayaraq ekoturizmin infrastrukturunu çox az dəyişmişdir. Hökumət tərəfindən turizm sektorunun strukturunu və turizmin idarə edilməsi sistemində əsasnamələrin dəyişdirilməsi, Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin ləğv edilməsi, Turizm Şurasının və Dövlət Turizm Agentliyinin yaradılması Azərbaycanın turizm siyasətinə təsir göstərən mühüm qanunvericilik və icraedici addımlardır. Buna baxmayaraq, çatışmazlıqlar və zəif nöqtələr sənayenin inkişafına mənfi təsir göstərir və hətta sektorda artımı pozur.

Turizm fəaliyyətində proqnozlar

Müəlliflər tərəfindən Azərbaycan Respublikasında fəaliyyət göstərən turizm müəssisələrinin fəaliyyətində gələcək üçün proqnozlar təhlil etmişdir. Ölkədəki turizm resurslarının qiymətləndirilməsi zamanı ədəbiyyat mənbələrində tanınmış ayrı-ayrı metodikalardan istifadə olunmuşdur. Tədqiqatda məlumat mənbələri kimi Dövlət Statistika Komitəsi, Azərbaycan Dövlət Turizm Agentliyinin məlumatları və saytları, Ümumdünya Səyahət və Turizm Şurasının, Ümumdünya Turizm Təşkilatının (UNWTO), həmçinin 2025-ci ilə qədər turizm sferasının inkişafı konsepsiyasının layihəsi və digər mövcud informasiya mənbələrindən istifadə edilmişdir.

Azərbaycanın turizm sektoru 2023-cü il üçün çox ümidverici mənzərə yaradır. COVID-19 pandemiyasından sonra turizm sənayesi sürətlə bərpa olunmağa başlayıb və yerli və xarici

turistlərin sayı artıb. Mədəni və təbii turizm obyektləri populyarlaşdı və davamlı turizm və ekoloji cəhətdən təmiz turizm variantları tələb olundu.

Azərbaycanda turizm müəssisələri turistlərin ehtiyaclarını ödəmək və rəqabət üstünlüyü əldə etmək üçün texnoloji həllərin və virtual tur təcrübələrinin artırılmasına sərmayə qoyublar. Təşkilatlar turizm sektorundakı inkişafı izləyir və müştərilərinə ən yaxşı xidməti göstərmək üçün çalışırlar.

Azərbaycanın turizm sektoru mədəni və təbii turizm attraksionlarının zənginliyi, tarixi və mədəni dəyərləri ilə turistlər üçün cəlbedici seçimə çevrilib. Təşkilatlar turistlərin ehtiyaclarını ödəmək üçün müxtəlif turizm paketləri təklif edir və turistlərin istəyinə uyğun olaraq xüsusi turlar təşkil edirlər.

Azərbaycanın turizm sektoru davamlı turizm təcrübələrinə üstünlük verir. Müəssisələr təbii əraziləri qorumaq üçün davamlı turizm təcrübələri üçün layihələri dəstəkləyir və turistlərin təbii ərazilərin qorunması haqqında məlumatlılığını artırmağa çalışırlar. Azərbaycan turizm sektoru turistlərin ehtiyaclarına uyğun xidmət göstərmək və rəqabət üstünlüyü əldə etmək üçün texnoloji həllərdən istifadə edir. Onlayn rezervasiya sistemləri, virtual tur təcrübələri və mobil proqramlar turistlər üçün səyahət planlamasını asanlaşdırır.

Turizm sektoru ilə bağlı proqnozlar göstərir ki, ötən illərin tendensiyalarına uyğun olaraq turistlərin sayı artmaqda davam edəcək. Bu artım turistlərin ehtiyaclarını ödəmək üçün turizm təşkilatları tərəfindən göstərilən xidmətlərin keyfiyyətindən, qiymət göstəricilərindən və texnoloji həllərdən istifadədən asılıdır. Bundan başqa turizm sektoru öz nöbətində turizm və turizm biznesinin birləşməsindən yaranan turizm ekosisteminə öz töhfəsini verir. Bu ekosistem turistlərin səyahət təcrübəsini yaxşılaşdırmaq, turizm müəssisələrinin rəqabət qabiliyyətini artırmaq və turizm sektorunda imkanlardan istifadə etmək üçün nəzərdə tutulub [1.s 36].

Turizm sektoru Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün mühüm rol oynayacaq və davamlı investisiyalar və inkişaflarla daha da inkişaf edəcəkdir. Turizm müəssisələri turizm sektorundakı imkanları qiymətləndirmək və turistlərin ehtiyaclarını ödəmək üçün işlərini davam etdirəcəklər.

Materiallar və metod

Proqnozlara görə, gələcəkdə neftin qiymətinin aşağı düşməsi Azərbaycan manatının dəyərini təzyiq yarada bilər və nəticədə növbəti devalvasiyaya səbəb ola bilər. Gələcək devalvasiya və iqtisadi ləngimə təhlükələrini kompensasiya etmək üçün diqqətin qeyri-neft sənayesinə, xüsusən də turizm sənayesinə yönəldilməsi ölkənin tək əmtədən asılılığının mənfi nəticələrini yumşalda bilər. Turizm sənayesinin mərkəzləşdirilməsi turistlərin yerləşdirilməsi imkanlarının artırılmasını və daha təkmil turizm infrastrukturunun yaradılmasını tələb edəcəkdir.

Turizmlə bağlı dövlət orqanlarının idarəetmə strukturunda dəyişikliklər və Azərbaycanda Turizm Şurasının yaradılması Azərbaycan turizm sektorunda yeni inkişaf mərhələsini qeyd edə bilər. Bundan əlavə, Azərbaycanın imicinin və onun turizm brendinin daha da inkişaf etdirilməsi növbəti illərdə ölkəyə gələn ziyarətçilərin sayını uğurla artırmağa imkan verəcəkdir.

Azərbaycanın “Gerçek zamanlı marketinq (Real-Time Marketing)” yeni marketinq kampaniyasının strateji məqsədlərindən biri də 2023-cü ilə qədər gələn turist axınını ikiqat artırmaqdır. Yeni turizm brendi artan ekspozisiya, o cümlədən Azərbaycanın İngiltərənin ev sahibliyi etdiyi “Excel London” beynəlxalq sərgisində iştirakı ilə üst-üstə düşür. Gələcək üçün Almaniya, Rusiya, BƏƏ, Səudiyyə Ərəbistanı, Hindistan, Çin, Böyük Britaniya, Koreya və Fransa “Real-Time Marketing” kampaniyasını təşviq etmək üçün mərkəzlər kimi göstərilir. Azərbaycanın turizm brendinin beynəlxalq miqyasda nümayiş etdirilməsi həmin ölkələrdən turist axınının artmasına kömək edəcək və Azərbaycanın turizm brendinin daimi yaradılmasına

dəstək verəcək.

Ümumdünya Səyahət və Turizm Şurası 2022-ci ildə Səyahət və Turizmin Azərbaycan İqtisadiyyatına İqtisadi Təsiri adlı nəşr hazırlayıb. [25] Orada son illərin icmalı, eləcə də növbəti 10 il üçün proqnozlar təqdim olunub (Cədvəl 1). Dünya Səyahət və Turizm Şurasının statistikasına əsasən, 2019-cı ildə turizm sənayesinin Azərbaycanın ÜDM-ə birbaşa töhfəsi 7,9 % (ən yüksək nəticə) təşkil edib. Bundan əlavə, 2028-ci il üçün bu göstəricinin 15,6%-ə yüksələcəyi proqnozlaşdırılır. Statistika əsasən, 10 ildən sonra Azərbaycan İspaniya, İtaliya, Şri-Lanka (turizm sənayesinin iqtisadiyyata birbaşa töhfələri yüksək olan ölkələr) kimi ən çox tələb olunan turizm ölkələri siyahısında yer alacaq [25].

Ümumdünya Səyahət və Turizm Şurasının proqnozlarına görə, istirahət xərcləri təxminən üç dəfə artacaq. Bundan əlavə, biznes xərclərinin 2028-ci ilə qədər 5 dəfə artması da gözlənilir. Lakin qısa müddətdə turistlərin sayının kəskin artması yüksək turizm sıxlığına səbəb ola bilər və sektorun daşıma qabiliyyətindən çox ola bilər [25].

Turizmin sürətli inkişafı destinasiyalara mənfi təsir göstərə bilər, vətəndaşların həyatına yük yarada bilər və ziyarətçilərin səyahət keyfiyyətini aşağı sala bilər. Ölkədə mövcud turizm strategiyaları və məqsədlərini həyata keçirmək həm yerli, həm də xarici turistlər üçün müsbət artıma nail olmaq məqsədilə turizmə kapital qoyuluşunun artırılması gözlənilir.

Cədvəl 1. Azərbaycan üzrə turizm göstəricilərində proqnoz

Göstəricilər və proqnoz	2019, milyon dollar	ÜDM-in strukturunda xüsusi çəkisi, %	2021, milyon dollar	ÜDM-in strukturunda xüsusi çəkisi, %	2028, Proqnoz, %-lə	2021-ci ilə nisbətən 2028-ci ildə artım proqnozu, dəfə
ÜDM-ə birbaşa töhfə	4,111.3	7,9	1,580.4	3,0	15,6	+5,2
ÜDM-ə ümumi töhfə	9,630	10,3	5,812	6,1	19,3	+3,1
Məşğulluğa ümumi töhfə	4,267.4	8,2	5,907	6,2	18,1	+2,9
Turist ixracı	2,193.1	8,3	241.6	1,0	19,6	+19,6
Daxili xərclər	1,443.0	2,7	1,093.1	1,1	3,5	+3,1
İstirahət xərcləri	3,078.1	5,9	1,219.6	1,2	4,5	+3,75
Biznes xərcləri	504.0	0,9	115.1	0,2	1,1	+5,5

Mənbə: Dünya Səyahət və Turizm Şurası, Turizmin Azərbaycan İqtisadiyyatına təsiri 2022-ci il
Qeyd: müəlliflər tərtib etmişdir

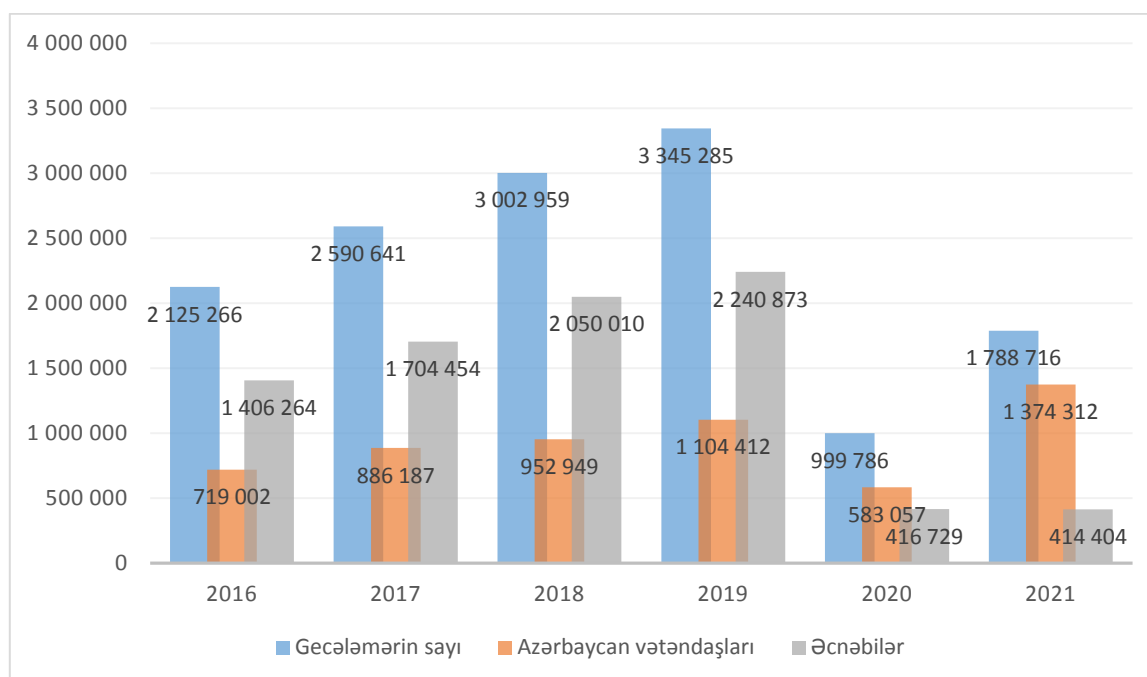
Müzakirə

Bu bölmədə turistlərin yerləşdirilməsi, otaqların və çarpayıların sayı baxımından Azərbaycanın turizm potensialının mövcud vəziyyəti təsvir edilmiş və təhlil edilmişdir. Bundan əlavə, yuxarıda qeyd olunan məlumatlar Bakını Azərbaycanın digər bölgələri ilə müqayisə etmək, eləcə də yaşayış yeri tutan şəxslərin mənşəyini müqayisə etmək, Azərbaycan hökumətinin strategiyasının uğurları barədə nəticə çıxarmaq üçün təqdim olunur.

Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatına görə, 2021-ci ildə qəbul edilən turistlərin sayı 791 min 751 nəfər olub ki, bu da 2020-ci illə müqayisədə 3,971 min nəfər azdır.

Bundan əlavə, rəsmi olaraq ayrılmış turist yerlərində çarpayıların sayı eyni illərdə 2362 ədəd artaraq 2020-ci ildə 50687-dən, 2021-ci ildə 53049-a yüksəlib. 2021-ci ildə qəbul edilən turistlərin sayı son bir ildə təxminən 0,49% azalıb, son iki ildə isə 75% (2019-2021) azalma müşahidə olunur. Qlobal pandemiyanın dünya iqtisadiyyatına önəmli mənfi təsirini nəzərə alsaq bu göstəricilər normal qəbul edilə bilər. Buna baxmayaraq 2019-2021-ci illər arasında təxminən 6,1 % artım təşkil edən çarpayı sayı müşahidə olunur. Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatına görə, ziyarətçilərin əsas turizm təsnifatını istirahət, işgüzar və tibbi turistlər təşkil edir - bütün kateqoriyalar son illərdə getdikcə daha da artmaqdadır və bu, sənayenin turizm potensialının bütün tendensiyalar nəzərə alınmaqla genişləndirilməli olduğunu əyani şəkildə göstərir.

Aşağıda 2016-2021-ci illər arasında turistlərin yaşayış yerlərində qonaqların gecələmələri verilir (diqram 1). Məlumatlara əsasən, 2016-cı ildə turizm müəssisələri əsasən, xarici turistlər tərəfindən məşğul olub, 2020-ci ilə qədər xarici turistlərin sayı yerli turistləri üstələyib, bundan sonra xarici turistlərin gecələmələrində artım yerli turistlər tərəfindən xeyli üstələyib. Qrafikdən görüldüyü kimi pandemiya qədər xarici vətəndaşların ölkədə qalmalarının sayının artmasının mühüm səbəbləri turizm sənayesinin, o cümlədən vizaların inkişafı məqsədilə hökumətin daha liberal turizm qaydalarını qəbul etməsi, ölkədə baş verən iqtisadi siyasi sabitlik, mühüm tədbirlərin, yarışların və s keçirilməsi olub.

Diqram 1. Yerli və əcnəbi turistlərin ölkədə illər üzrə gecələmələrinin sayı, adam gecə

Mənbə: [8, s. 24] əsasında müəlliflər tərtib etmişdir

Cədvəl 2-də 2011-2021-ci illərdə Bakıda mehmanxanaların, çarpayıların və otaqların sayının növbəti bölgüsü göstərilir. Şəkil son 11 ildə hər üç göstəricinin təxminən iki dəfə artdığını göstərir. Bu cür artım perspektivli sayıla bilər. Otellərdə, otaqlarda və çarpayılarda müşahidə edilən artım, bütün tendensiyalar sabit saxlanılarsa, turistlərin cari artımını qarşılamaq üçün hələ də kifayət etməyəcək. Bundan əlavə, statistik məlumatlara görə, Bakıdan kənar bütün regionlarda turizm müəssisələrinin tutumu 2021-ci il üzrə (53049-21885) 31164 çarpayı təşkil edir ki, bu da ümumi tutumun yarıdan bir qədər çoxunu təşkil edir ki, bu da hökumətin turizm sahəsinə diqqətini nəzərə alsaq, bu sektorda gələcək turist

artımını təmin etmək üçün kifayət etməyəcək.

Azərbaycana gələn turistlərin ümumi sayının 33%-ni yaxınları və qohumları təşkil edir ki, onlar əsasən qonşu ölkələrdən, o cümlədən Rusiya, Türkiyə və İrandandırlar. Bu tip turistlər əsasən fərdi yaşayış yerlərində qalmağa üstünlük verirlər. Bundan əlavə, qonşu ölkələrdən gələn turistlər qısamüddətli və ya gündəlik səyahətləri seçirlər ki, bu, ölkənin turizm imkanlarına ciddi təsir göstərməsin. Hökumətin əsas turizm məqsədlərindən birinin müxtəlif ölkələrdən turist cəlb etmək olduğunu nəzərə alsaq, daha çox turist yerləşdirmə yerlərinə ehtiyac olacaq. Lakin istirahət və digər məqsədlərlə turist axınının durmadan artması Azərbaycanın regionlarında turizm potensialının çatışmazlığına səbəb ola bilər.

Cədvəl 2. Ölkə və Bakı şəhəri üzrə mehmanxana (hotel) və mehmanxana tipli obyektlərin əsas göstəriciləri

İllər	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2011-ci illə müqayisədə 2021-ci ildə artım, % və ya dəfə
Mehmanxana (hotel) və mehmanxana tipli obyektlərin sayı, vahid, ölkə üzrə	508	514	530	535	536	548	563	621	670	682	712	40.1%
Bakı şəhəri, mehmanxana tipli obyektərin sayı, vahid.	-	-	-	-	-	-	-	188	223	229	243	-
Birdəfəlik tutum, yer, ölkə üzrə	31979	32834	33951	35652	37278	40042	41611	46693	49980	50687	53049	65.8%
Bakı şəhəri, birdəfəlik tutum, yer.	10291	10217	10521	11792	12779	14020	14861	18637	20740	21151	21885	2,13 dəfə
Nömrələrin sayı, vahid, ölkə üzrə	14815	15898	16559	17363	17953	20330	20778	22192	23865	24195	25445	1,72 dəfə
Bakı şəhəri, nömrələrin sayı, vahid.	5607	6386	6837	7491	7656	8692	9496	10233	11329	11533	11985	2,14 dəfə

Mənbə: [8, s. 45-49] əsasında müəlliflər tərtib etmişdir

Bakı şəhəri mehmanxanaların sayı və tutumuna görə Azərbaycanın 14 iqtisadi rayonu arasında birinci yerdədir. Ən inkişaf etmiş iqtisadi rayon olması, paytaxt amili və ölkə ərazisindən keçən bütün əsas nəqliyyat marşrutlarında yerləşməsi Bakını Azərbaycanın turizm infrastrukturunu baxımından da ən inkişaf etmiş bölgəsinə çevirir. Bütün turizm obyektlərinin tutumunun 40%-i Bakıdadır. Nəticə etibarilə turistlər daha çox Bakıya səfər edir və orada qalırlar ki, bu da turist sıxlığı kimi problemlərə səbəb ola bilər ki, bu da şəhərin “turizmdən” əziyyət çəkməsinə səbəb ola bilər. 2021-ci ildə Bakı mehmanxanalarında 227714 əcnəbi və vətəndaşlığı olmayan turistlər yerləşdirilmişdir ki, bu da bütün Azərbaycanda mehmanxanalarda yerləşdirilən əcnəbi və vətəndaşlığı olmayan turistlərin ümumi sayının 84 faizini təşkil edir ki, bu da regional infraqurulturdan kifayət qədər istifadə olunmamasını göstərir [13].

Azərbaycanda mehmanxanalara ulduzların verilməsi könüllü olduğu üçün turizm müəssisələrinin strukturlaşdırılmış təsnifatı və müvafiq məlumatları kifayət qədər deyil. Ona görə də mehmanxanaları təsnifat və onların xidmət, qiymət balansına görə təhlil etmək mümkün deyil. Bununla belə, qeyd etmək lazımdır ki, 2021-ci ildə ümumilikdə 271563

əcnəbi vətəndaş 414404 gecə keçirmiş, otellərə gecələmə və digər xidmətlərə görə ümumilikdə 47 342,1min manat ödənilmişdir [8]. Ödənilmiş pulla gecələmələrin ümumi sayını müqayisə etdikdə, turistlərin yerləşdirilməsi üçün çox yüksək qiymətlərin olduğu görünür.

Nəticə

Araşdırma nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, Azərbaycanın turizm sektorunda müəyyən edilmiş strateji inkişafın zəif tərəflərinə aşağıdakılar aid edilə bilər:

- turizm strukturlarının əsasən Bakıda cəmləşməsi – gələcəkdə turistlərin paytaxtdan həddindən artıq istifadə etməsi sıxlıq yarada bilər. Nəqliyyat və yaşayış yerlərindən həddindən artıq istifadə yerli əhaliyə mənfi təsir göstərə bilər;
- ölkənin regionlarında infrastruktur çatışmazlığı – yaxın 10 ildə gözlənilən turist axınının ikiqat artımını nəzərə alaraq, regionlarda turizm müəssisələrinin potensialının olmaması gözlənilir. Xidmətlərin və infrastrukturun keyfiyyətinin aşağı olması ilə bağlı narazılıqlar, xüsusən yaşayış yerləri nəzərə alınmaqla, regionlarda sıxlıq yarana bilər;
- müxtəlif beynəlxalq istiqamətlərə, müxtəlif istiqamətlərdən və regionlardan Azərbaycana uçuşların olmaması və Azərbaycanın hava nəqliyyatı sistemində rəqabət qabiliyyətinin aşağı olması aviabiletlərin bahalaşması ilə nəticələnir ki, bu da turist axınına təsir göstərə bilər;
- yerləşdirmə və digər turizm infrastrukturunun qeyri-kafi olması, differensasiya və diversifikasiyanın olmaması və mehmanxanaların strukturlaşdırılmış təsnifat sistemə malik olmaması. Bölgələrdəki əksər turist yerləri qiymətləri süni şəkildə bahalaşdırır, isti mövsümdə turistləri uzaqlaşdırır;
- bir çox ölkələrə viza rejimlərinin tətbiqi

Beləliklə, Azərbaycanda turizm sferasının inkişaf edilməsi istiqamətində aşağıdakı tövsiyələr verilə bilər:

- turizm baxımından Azərbaycanın digər bölgələrinə diqqət yetirilməsi, ölkənin hər bir turizm regionu üçün düzgün marketinq strategiyalarının həyata keçirilməsi;
- regionlarda yeni infrastrukturun yaradılması, turizm məhsul və xidmətlərinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi;
- turizmin qurulması üçün Azərbaycanın təhlükəsiz ölkə kimi təbliği, regionda sülhün əldə edilməsi;
- turizm müəssisələrinin dəqiq sertifikatlaşdırılması, onların büdcəsi əsasında yeni turistik yerləşdirmə obyektlərinin yaradılması;
- turistlər üçün səyahət öncəsi prosesi daha rahat etmək üçün ölkə sərhədinə girişdə endirimlərin verilməsi.

Sonda belə bir ümumiləşdirilmiş nəticəyə gəlmək olar ki, Azərbaycanda ən yüksək göstərici üzrə 2019-cu ildə qəbul edilmiş xarici turistlərin sayından 2,5-3 dəfə çox turist qəbul etmə, yerləşdirmə imkanı vardır. Əgər, işğaldan aşad edilmiş ərazilər də turizm potensialının mövcudluğu və ondan səmərəli istifadənin təşkili mexanizmi düzgün qurularsa turizm sektorunun inkişafına maksimum səviyyədə nail ola bilərik.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. “Turizmin tarixi” (Dərslik) - B.Ə. Bilalov “Mütərcim”, -Bakı, - 2008, -188 s.
2. Soltanova H.B.Azərbaycan Respublikasında turizm və onun inkişafı. Bakı-2015. Səh.475
3. “Turizmin iqtisadiyyatı və idarə edilməsi” - Ə.Q. Əlirzayev, -Bakı, - 2011, -122 s.

4. “Müalicə-sağlamlıq turizminin inkişaf etdirilməsi istiqamətləri”. N.S.Musayev, -Bakı: Əmək və Sosial Münasibətlər Elmi praktiki jurnal, -2019, №1 (11), -s.113-122
5. İsmayılov V.İ. Beynəlxalq turizmin coğrafiyası.-Bakı, -2021: Kooperasiya Nəşriyyatı,-264 s.
6. “Azərbaycanda turizm bazarının formalaşması və idarə olunmasının regional xüsusiyyətləri” - E.Q. Məmmədov, -Bakı, -2013, -s.72; -s. 239-251
7. “Turizmin əsasları” - B.Ə. Bilalov, Ç.G.Gülaliyev, Bakı, - 2015, - 150 s.
8. “Azərbaycanda turizm”- Statistik məcmuə, -Bakı, -2022.
9. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 16 mart tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritəsinin başlıca istiqamətləri" çərçivəsində Turizm üzrə Alt-işçi qrupunun Hesabatı, -Bakı, -2016, -s. 13-15
10. Шаповал Г.Д. История туризма. Минск, ИП, «Эноперспектива»,-1999, -184 с.
11. Jos van der Sterren, (2008) Financial Markets, Microfinance and Tourism in Developing Countries.
12. Azərbaycan Respublikasında kurortların 2009-2018-ci illərdə inkişafı üzrə Dövlət proqramı. Azərbaycan Respublikasının Qanunvericiliyi toplusu. II cild, Bakı: “Avrasiya press”, 2011.
13. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistik Komitəsi - www.stat.gov.az
14. “Azərbaycanda turizm” - www.azerbaijan.travel
15. Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi - www.mct.gov.az
16. Azərbaycan Respublikası - www.azerbaijan.az
17. Azərbaycan Milli Kitabxanası “Azərbaycanın daxili turizm potensialı” - www.anl.az
18. Azərbaycan İnformasiya Agentliyi - www.azerbaycaninfo.az
19. World Tourism Organization - www2.unwto.org
20. www.turizm.az
21. <https://wttc.org/research/economic-impact> 2022.
22. World Travel & Tourism Council, 2019, “Travel & Tourism, Global Economic Impact and Issues 2019”, <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/regions-2019/world2019.pdf>
23. State Oil Company of Azerbaijan Republic (SOCAR), “Financial Reports Consolidated to the International Financial Reporting Standards”, Baku, 2015.
24. World Tourism Organization, 2022, Tourism Statistics in Azerbaijan.
25. https://wttc.org/DesktopModules/MVC/FactSheets/pdf/704/65_20220613154359_Azerbaijan2022_.pdf

**Вилаят Исмаилов
Теймур Керимов**

РОЛЬ ТУРИСТСКИХ РЕСУРСОВ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ТУРИСТСКИХ ПРЕДПРИЯТИЙ

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются стратегии туристических предприятий на перспективный период, пути эффективного использования имеющихся возможностей туристической инфраструктуры. Были проанализированы факторы, препятствующие устойчивому развитию туристического сектора в Азербайджане: высокие цены на авиаперевозки и отсутствие адекватного жилья и предложены решения.

Также были сделаны соответствующие предложения в направлении экономической оценки существующего туристического потенциала Азербайджана, эффективного использования туристических ресурсов для оказания положительного влияния на социально-экономическое развитие региона в целом.

В результате исследования было определено, что в нынешних условиях, при эффективном использовании потенциала туристических ресурсов в Азербайджане, в будущем периоде может быть достигнут значительный прогресс, и индустрия туризма будет

иметь большую долю в структуре доходов страны экономика.

Цель – Прогнозирование будущей деятельности туристических предприятий в Азербайджане состоит из исследования путей эффективного использования на будущий период.

Методология – В работе использовались методы экономического, статистического и сравнительного анализа.

Результаты исследования – Роль прогнозов в деятельности учреждений туризма заключается в определении положительных и отрицательных моментов, влияющих на их дальнейшее развитие. В этом направлении отмечены соответствующие вклады в устранение выявленных проблем.

Ключевые слова: туризм, прогнозы, тенденции, современный туризм, вклад, потенциал

Vilayat Ismayilov
Teymur Karimov

THE ROLE OF TOURIST RESOURCES IN THE ACTIVITIES OF TOURIST ENTERPRISES

ABSTRACT

In the article, the strategies of tourism enterprises for the future period, the ways of effective use of the existing opportunities of the tourism infrastructure are examined. Factors hindering the sustainable development of the tourism sector in Azerbaijan: high prices in air transportation and lack of adequate accommodation were analyzed and solutions were proposed.

Also, relevant proposals were made in the direction of the economic assessment of the current tourism potential in Azerbaijan, the effective use of tourism resources to have a positive effect on the socio-economic development of the region in general.

As a result of the research, it was determined that in the current conditions, if the potential of tourism resources in Azerbaijan is used effectively, important progress can be made for the future period, and the tourism industry will have a major share in the country's economy.

The purpose – Forecasting the future activity of tourism enterprises in Azerbaijan consists of investigating ways of efficient use for the future period.

Methodology – economic, statistical and comparative analysis methods were used in the research work.

The results of the study – the role of forecasts in the activity of tourism institutions is to determine the positive and negative aspects that affect their future development. Corresponding contributions to the elimination of the identified problems have been noted in this direction.

Keywords: tourism, forecasts, trends, modern tourism, contribution, potential